

KUNNENDE KERK

Henk Bakker
Erik Groeneveld
Yme Horjus

KUNNENDE KERK

Brevier

© 2020 Brevier uitgeverij
www.brevieruitgeverij.nl

Omslagontwerp: Garage BNO
Opmaak binnenwerk: Stampwerk, Nijkerk

ISBN: 9789492433480
NUR: 705

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Inleiding	9
1 Oriëntatie van dit boek	11
Vragen bij hoofdstuk 1	17
2 De wil van Christus in liefde onderscheiden	19
2.1 Inleiding	19
2.2 Jezus is norm	19
2.3 Christelijke grondwaarden	25
2.4 Twee lenzen uit Gods verbonden om ethisch te kijken	29
2.5 Conclusie	50
Vragen bij hoofdstuk 2	51
3 Gemeente-ethiek: heiligheid en liefde	53
3.1 Inleiding	53
3.2 De heiligheid van God: donder en vuur	53
3.3 Heiliging en liefde in de bijbel	58
Vragen bij hoofdstuk 3	83
4 <i>Philia</i>-liefde en een model voor ethische dilemma's	85
4.1 Inleiding	85
4.2 Een eerste algemene vergadering	85
4.3 Doorwandel het land	88
4.4 De kerk als organisatie	89
4.5 De netwerkorganisatie	91
4.6 De lokale kerk als netwerk	92
4.7 Netwerk-manager	94
4.8 Model voor netwerkstructuur in de lokale gemeente	95
4.9 Strategieën binnen de netwerkstructuur	106
4.10 Conclusie	112
Vragen bij hoofdstuk 4	112

5	Gemeente-ethiek: <i>Philia</i>-liefde en tucht	113
5.1	Inleiding	113
5.2	Gemeentebesef	113
5.3	Geloven is inclusief	114
5.4	Horizontaal	115
5.5	Feedback	116
5.6	Wegkijken is uit de gratie geraakt	116
5.7	Momentum	117
5.8	Gezamenlijke verantwoordelijkheid	117
5.9	De dynamiek van 6 ‘accountability’ werkwoorden	118
5.10	Tuchtwaardigheid in discussie	145
	Vragen bij hoofdstuk 5	146
6	Gemeente-ethiek in de praktijk: de kunnende kerk	149
6.1	Inleiding	149
6.2	Deel I: Omgaan met ethische dilemma’s in de gemeente	149
6.3	Deel II: omgaan met tucht in de gemeente	156
	Geannoteerde bibliografie	161

Voorwoord

Voor u ligt het boek met de, taalkundig gezien, interessante titel *Kunnende Kerk*. Met deze woordkeuze proberen we duidelijk te maken dat ons werk een praktisch vervolg is op het eerder verschenen boek *Gunnende Kerk. Kompas voor een waarde-gestuurde gemeente ethiek* (Brevier, 2012).¹ De bedoeling van deze praktische uitwerking is om zowel theologie studenten als predikanten en leken stapsgewijs langs bijbels ethische principes te leiden en op concrete vervolgstappen te wijzen. Uit de eerste contacten bleek dat zo'n tweede boek zinvol en raadzaam is, juist omdat er nog altijd weinig praktische ethische handboeken voor kerken zijn. De uitdaging is wel om met diverse auteurs één gedeelde visie te verwoorden: Erik Groeneveld is Wesleyaan, Henk Bakker is Baptist. Een derde auteur werd gevonden in de persoon van Yme Horjus, ook Baptist. Horjus' expertise ligt met name bij gemeenteprocessen die op het snijvlak liggen van identiteit, waarden en begrenzing. Tijdens het gezamenlijke schrijfproces vonden de auteurs in ethisch opzicht een consensus. Met consensus bedoelen we niet een stuk-onderhandelde tekst die flauwe aftreksels biedt, maar een verwoording, ook van lastige vragen en richtingwijzers, waar wij samen innerlijk 'ja' tegen kunnen zeggen. In die zin kan dit hulpboek als een interkerkelijke onderneming worden gezien, ook al gaat het maar om twee relatief kleine kerkgenootschappen.

Het manuscript is geschreven met gebruikmaking van vele bronnen. De voornaamste van deze bronnen worden aan het eind van dit boek genoemd en daar wordt kort toegelicht waarom wij ze waardevol vonden. Voor een belangrijk deel is dit boek ook gebaseerd op de inzichten van de proefschriften van Groeneveld en Horjus. Groeneveld is in 2014 gepromoveerd aan het Sydney College of Divinity in Australië op het proefschrift *Congregational Leadership in the Church of the Nazarene: A Redefinition in the Context of Essential Kenosis and Collaborative Governance*. Ten tijde van het verschijnen van dit boek bevindt Horjus zich in het finale stadium van de afronding van zijn proefschrift over het draagvlak voor de kerkelijke tucht aan de Theologische Universiteit te Kampen. Henk Bakker is in 2003 gepromoveerd in de vroege christelijke literatuur.

1 Dit boek is open acces te raadplegen.

Ten behoeve van deze dissertaties is door Groeneveld en Horjus veldonderzoek gedaan binnen twee specifieke denominaties, namelijk de Kerk van de Nazarener en de Baptisten. In de hoofdstukken 3, 4 en 5 wordt naar bevindingen van deze empirische onderzoeken verwezen, omdat we menen dat de uitkomsten van deze empirische onderzoeken de kerkmuren overstijgen. Immers, beide kerkgenootschappen positioneren zich op het evangelisch erf. Juist binnen dat spectrum van de ‘evangelische middenmoot’, zijn vele kerken en geloofsgemeenschappen zoekende naar een ethische lijn aangaande de vele maatschappelijke vraagstukken die op hen af komen. Daarom zien we dit boek als een ‘oecumenisch’ boek dat die ethische lijn hoopt te kunnen bieden!

We danken ten slotte onze collega’s en anderen die hebben meegedacht en meegelezen. Dank voor de beschikbare tijd en warme interesse. Ook een woord van dank aan de interview-respondenten, omdat zonder hun inbreng genoemde proefschriften niet in hun huidige vorm tot stand waren gekomen.

Inleiding

Hoewel dit boek zeer goed als zelfstandig werk is te lezen, maakt het Voorwoord duidelijk dat dit werk voortbouwt op het boek over gemeente ethiek getiteld *Gunnende Kerk*. Met ‘gunnend’ bedoelen we een christelijke gemeenschap die een morele ruimte vormt (een sociaal web van waarden en strevingen), waarbinnen zowel deelnemers als gasten zich in de genade en liefde van Christus opgenomen weten. De connotatie van gunnend heeft een letterlijke en een figuurlijke kant. In letterlijke zin gunnen christenen elk ander mens de vrede en genade van Christus. In figuurlijke zin spreken we ook van een gunfactor, dat wil zeggen: ook wanneer ik tegen jou aan bots, als we het oneens zijn, als we over ethische zaken in conflict zijn, kies ik ervoor om jou de gunfactor niet te onthouden.

Dit boek heeft, zoals al eerder aangegeven, de taalkundig creatieve titel *Kunnende Kerk* gekregen, omdat goede bedoelingen en positieve intenties altijd in praktische daden en resultaten omgezet dienen te worden. Als evangelische kerken gúnnen we elkaar niet alleen het gesprek over ethische vraagstukken, we kúnnen dat gesprek ook daadwerkelijk voeren. Dit boek wil daarbij helpen. Er is zelfs haast bij, omdat de achterstand van veel kerken als het op ethische standpunten aankomt aan het oplopen is. Dit is niet zozeer de kerken zelf aan te wrijven als wel het snel kantelend getij. Het lijkt alsof de tijden steeds sneller veranderen. Natuurlijk is dat niet zo, maar elke ingrijpende maatschappelijke verandering, zoals de opkomst van ‘social media’, brengt een vloed van bijkomende en opeenvolgende rimpelingen en veranderingen voort die niet meer op lijkt te houden. Per saldo lijken de kerken meestal achter de feiten aan te lopen en zich morgen voor te bereiden op de dag van gisteren. Dit is niet erg, maar zet wel dringende vragen bij de directe relevantie van kerk-zijn. Als jongeren het nut van kerk-zijn niet zien, hoe leg je dan uit dat er wel een nut is, maar dat dat losstaat van hun dagelijkse vragen en relaties.

We hopen en bidden dat dit boek kan bijdragen aan het ‘kunnen’ onderscheiden van de wil van Christus in de gemeente, niet slechts als individu. Persoonlijke standpunten zijn er vaak wel, maar hoe breng je die zo in gesprek dat een christelijke gemeenschap er samen een ‘ja en amen’ over uitspreekt?

De opzet van dit boek is drieërlei van aard: (1) net als in *Gunnende Kerk* wordt eerst op de methodologie ingegaan, maar nu slechts in het kort, waarna nader wordt ingegaan op het *Leitmotiv* van ethisch handelen, namelijk de liefde van God. Hoe kan deze liefde praktisch gestalte krijgen binnen de gemeente? (2) Vervolgens presenteren we een methodologisch plan hoe ethische dilemma's en vraagstukken rondom tucht in de gemeente besproken kunnen worden; (3) ten slotte laten we aan de hand van enkele voorbeelden zien hoe zo'n behandeling in de praktijk van gemeente-zijn kan verlopen en hoe daarbinnen de kracht en liefde van Christus heersend kan zijn.

De hoofdstukken zijn steeds in tweetallen geschreven, waarbij de eerstgenoemde auteur de principale schrijver is van het hoofdstuk. Het boek sluit af met enkele indexen die het gebruik vergemakkelijken, en met een bibliografische lijst ter aanbeveling. Bij elk boek staat vermeld waarom we het aanbevelen.

Voorjaar 2020,

Henk Bakker
Erik Groeneveld
Yme Horjus

1. Oriëntatie van dit boek

Henk Bakker en Erik Groeneveld

We leven in een moreel universum, dat wil zeggen dat niets, waar dan ook en hoe dan ook, waarde vrij is. Anders gezegd: ook niets is waardeloos, want alles heeft betekenis, omdat er door mensen betekenis aan gegeven wordt. Betekenis komt niet automatisch uit het leven op. Een prachtige berg in Zwitserland dringt zijn schoonheid aan niemand op, maar de meesten die hem zien, vinden haar geweldig. Er wordt betekenis en schoonheid aan gegeven door mensen. Hetzelfde gebeurt met andere levenloze objecten en natuurlijk ook met alles wat levende wezens doen, bewust en onbewust, mensen en dieren en andere vormen van leven. Mensen zijn onstuitbare betekenisgevers. Aan alles in het leven willen zij zin en waarde verbinden, hetzij positief, hetzij negatief of iets ertussen in. Mensen kunnen het niet laten ergens iets van te vinden, ook al gaat het om reflexen en niet om doordachte keuzes. De reflex treedt bijvoorbeeld op als iemand iets ‘mooi’ of ‘schoon’ vindt (Gr. *kalos*), of ‘goed’ (Gr. *agathos*). Wie zegt een muziekstuk goed te vinden, bedoelt waarschijnlijk mooi of schoon, net als bij een schilderij of een theaterstuk. In de kunsten lopen deze betekenissen meestal in elkaar over.

Het spreekt voor zich dat de duiding ‘mooi’ en ‘goed’ ook doorvertaald kan worden naar wat ‘goed en mooi’ is om te doen, en wat niet. Het is lelijk om te schelden en goed om je ongenoegen op een andere manier kenbaar te maken. Het staat niet mooi om je afspraken te vergeten en te laat te komen, en daarom is het goed om op tijd te zijn. Zo wordt menselijk gedrag op eenzelfde manier beoordeeld als een kunststuk. We voelen meestal innerlijk aan wat goed en niet-goed is, mooi en lelijk. Ook al gaat het in de meeste gevallen om morele reflexen, ze komen op uit een diep ‘zedelijk’ gevoel dat met ons innerlijk betekeniscentrum verbonden is.

De kunde die dit bestudeert en bespreekbaar maakt wordt ethiek genoemd. Ethiek houdt zich bezig met de vraag hoe mensen tot morele uitspraken komen: waarom en hoezo? Er zijn allerlei benaderingswijzen van deze wetenschap en het is onmogelijk daar een afdoend overzicht van te geven. Wel kunnen we in dit verband onze benaderingswijze toelichten en die kort naast enkele andere uitgangspunten plaatsen, om de verschillen duidelijk in beeld te krijgen.

Onze benadering, zoals hierboven al kort is aangegeven, gaat uit van de gedachte dat alle mensen morele wezens zijn, omdat zij onophoudelijk waarderingen in zich voelen opkomen, of zij die nu communiceren of niet. Alle mensen zijn zedelijke wezens, uitgerust met een fijnbesnaard innerlijk èthos (karakter en gewoonten), tenzij iemand ánders is geboren of mogelijk op een afwijkend spoor is geraakt. In die zin draagt elk mens een groot geheim in zich mee, een kostbaar besef van ‘het leven doet ertoe’ en ‘ik doe ertoe’. Het besef resulteert in de loop van het leven in een zekere karakteropbouw en de ontwikkeling van gewoonten die door meerdere mensen worden gedeeld en zo de grondslag voor de samenleving leveren.² Een samenleving is gebouwd op een sociaal web van gedeelde waarden en gewoonten. Het gewoonterecht is daarop van toepassing en vormt daarmee de basis van een rechtssysteem voor een bepaald land of volk of conglomeraat van groepen mensen.

In de kern centreert ethiek zich om de vraag wat de karakteropbouw en gewoonten-opbouw van mensen feitelijk in beweging zet, hoe zij dit met elkaar delen, hoe van daaruit een samenleving ontstaat en hoe die samenleving steeds gevoed blijft met gedeelde waarden en afspraken.

Een centrale vraag die hierbij een rol speelt, is in hoeverre mensen zich met hun innerlijk kompas, opgebouwd uit eigen karakter en gewoonten, authentiek kunnen aansluiten bij voorgegeven gebruiken en ethosvormen die van buitenaf (of van bovenaf) worden gelanceerd. Kan iemand werkelijk innerlijk ‘ja-zeggen’ tegen waarden en gebruiken die anderen aan hem opleggen? Het is misschien geen probleem om met de mond ja te zeggen en met de meute in het gareel mee te lopen, maar dan hoeft er nog geen innerlijk ‘akkoord’ te zijn. Mensen passen zich gemakkelijk aan de heersende status quo aan, terwijl zij van binnen anders voelen, denken en weten. Als het over kleine zaken gaat, zoals gemanierdheid of je een maand lang op vakantie aanpassen aan de eigenaardige gewoonten van vrienden of de schoonfamilie, valt met dit verschil wel te leven. Ernstiger wordt het als iemand jarenlang dient te gehoorzamen aan fundamentele levensregels die de zijne of de hare niet zijn. Te denken valt bijvoorbeeld aan gezinsregels, zakelijke regels, overheidsregels en geloofsregels. Dan treedt gaandeweg innerlijke vervreemding op van de omgeving en van zichzelf. Hier komen ook wezenlijke vragen op over het goed recht van heteronome of autonome ethiek. Is religie nodig om van buitenaf,

2 Cf. www.ensie.nl/lexicon-van-de-ethiek/ethos, geraadpleegd op 6 juli 2018 te 8:44 uur.

zagezegd van bovenaf (van God uit), aan mensen regels op te leggen, omdat zij uit zichzelf er niet toe in staat zijn, of kan de mens het toch alleen af?

In dit boek menen wij van niet. Het leven is zo bijzonder en zo beschermwaardig, dat de levensregels die erbij horen niet alleen door mensen aan het leven toegekend worden, maar ook bekrachtigd worden door God. De regelgeving verloopt zelfs in omgekeerde richting, zij begint bij God en gaat van daaruit op de mensen over. God is initiatiefnemer. Hierboven is al gesteld dat betekenis niet automatisch uit het leven opkomt, maar woorden krijgt, dus expliciet wordt, als mensen levenswaarden gaan benoemen. Om het expliciete karakter van de ‘regels’ maximaal gezag te geven, heeft God ze met de wetgeving aan Israël canoniek gesteld. Net zoals het leven een geschenk is, is de wetgeving dat ook. Daarom wordt de wetgeving in de joodse liturgie uitbundig gevierd (*simchat tora*). Maar deze wet (tora) betreft niet alleen de Tien Geboden uit Exodus 20, zij omvat maar liefst de eerste vijf boeken van Mozes (Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri en Deuteronomium), waar ook de regels en de beloften voor de volken in het noachitische verbond uit Genesis 9 bij horen en de uitwerking van de geboden voor Israël in Leviticus, Numeri en Deuteronomium.

Er rust zegen op het houden van de geboden. Maar God heeft nooit gezegd (en bedoeld) dat het houden van Zijn regels verlossing bewerkt, alsof wetsbetrachting door Hem beloond wordt. Door de eeuwen heen hebben joden zo'n beloningsstelsel ook niet als richtsnoer gekend. Veeleer is het omgekeerde het geval. Zij ontvangen de regels van God met dankbaarheid, omdat Hij het joodse volk uit de slavernij in Egypte heeft bevrijd. Dankbaarheid staat dus voorop, sterker nog, daar begint het echte functioneren van Gods regels mee. Het is niet de bedoeling dat plichten worden vervuld omdat het moet of hoort of nu eenmaal de gewoonte is. De bron tot gehoorzaamheid aan Gods geboden is diepe blijdschap en dankbaarheid. Dit laatste is min of meer de rode draad in de Schrift als de levensregels van God ter sprake komen. Daarom gaan we er dieper op in.

In de eerste plaats – er is al op gewezen – is het leven een geschenk dat tegelijk kwetsbaar en fascinerend is. Uit zichzelf komen mensen wel op regelgeving die het leven recht doet, maar slechts in beperkte mate. Dit heeft te maken met tegengestelde krachten die in mensen, en ook onder mensen, een rol spelen. Mensen hebben ook een destructieve kant, die van de geboden van God wegleidt en zich soms diametraal tegenover Hem opstelt. Daarom is autonome wetgeving niet toereikend.

Om de ondergrens van een menswaardig bestaan te bewaren, waarvoor het noachitische verbond bedoeld is (voor alle leven), spreekt God Zich in de tora uit over de betekenis van de ondergrens, zowel voor het joodse volk als voor de andere volken. Uit de regels voor het joodse volk heeft men in de loop der eeuwen 613 geboden/verboden afgeleid, uit de regels voor de volken (het verbond met Noach) zijn 7 geboden/verboden afgeleid.

Het specifieke karakter van de regels, zoals ‘steel niet’ en ‘eer je vader en je moeder’ en ‘mishandel dieren niet’ en ‘spreek recht (stel een overheid in)’, laat zien dat duidelijkheid en concreetheid nodig zijn om mensen tegen zichzelf te beschermen. Mozes en meerdere profeten zijn voortdurend concreet in hun kritiek op het joodse volk. De enige manier om de kritiek het hoofd te bieden is te volharden in trouw en dankbaarheid. Het laatste is nodig voor het eerste. Trouw en volharding volgen uit dankbaarheid. Dankbaarheid volgt op haar beurt uit verkiezing en redding. God koos Abram uit de volken en verbond Zijn zegen aan Zijn nageslacht, aan Israël. Daarom leidde Hij Israël uit Egypte en gaf Hij het Zijn geboden om die als volk, tot zegen voor de wereld, te onderhouden. Hij legde Israël de regels op met de bedoeling (en de verwachting) dat het ze uit dankbaarheid zou handhaven.

Nadat Israël uit Egypte was getrokken en in de derde maand bij de berg Sinai aankwam, ging Mozes de berg op (Exodus 19:1-6). Daar riep God hem op om tot het volk te zeggen dat zij hebben gezien hoe Hij tegen de Egyptenaren optrad en de kinderen van Israël op adelaarsvleugels tot zich heeft gebracht. Als zij Gods woorden ter harte nemen, het verbond houden, zullen zij kostbaar bezit van God zijn, kostbaarder dan alle andere volken, namelijk een koninkrijk van priesters, een heilig volk. Immers, ‘de hele aarde behoort mij toe’, zegt God. Vlak voor de wetgeving geeft Hij te kennen dat het fundament van de verbondssluiting is gelegen in de bevrijding ‘op adelaarsvleugels’. Genadiger en liefdevoller kan het niet. Daar ligt ook de bron van gehoorzaamheid en dankbaarheid.

Ook de Tien Geboden beginnen met de herinnering aan de verlossing: ‘Ik ben de Heer, uw God, die u uit Egypte, uit de slavernij, heeft bevrijd’ (Exodus 20:2). Het kan niet anders of deze herinnering moet de luisteraars met dankbaarheid vervullen en openstellen voor de geboden die daarop volgen.

In de tweede plaats zien we dat ook Jezus specificieert, niet om de ondergrens van Gods geboden voor alle mensen te bewaken, maar om deze voor Israël, en met name voor zijn leerlingen te markeren. Hij doet dit vooral in de Bergrede, zijn onderwijs in Matteüs 5-7. In het vijfde hoofdstuk trekt hij de lijnen van Gods

wetten op gevoelige terreinen kritisch door (geweld, seksualiteit). Het komt erop neer dat leerlingen van Jezus er met simpelweg gehoorzamen nog niet zijn. De bedoeling van de wet gaat verder. Niet doden, en geen overspel plegen, zijn geboden die om diepere doordinking vragen dan de simpele constatering ‘ik heb toch nooit iemand gedood?’ Gods regels benoemen vaak een ondergrens (‘doe dit niet’, want dan zak je er doorheen) die al eerder, halverwege of nog hoger begint. Iemand verwensen of iemands vrouw of man begeren zet de neergang, die tot zware overtreding kan leiden al in werking. Jezus wil dat zijn leerlingen daarover nadenken en zichzelf eerder een halt toe roepen.

Maar hoe kan iemand zichzelf tot de orde roepen, zelfcensuur toepassen, als de spiraal naar beneden is ingezet en dit proces maar moeilijk een halt toegeroepen kan worden? Om dit mogelijk te maken is de ingrijpende en creatieve liefde van God nodig. In het evangelie wordt duidelijk wat die creatieve liefde is. Niemand zou kunnen bedenken dat God mens zou worden, zelf de wet zou vervullen en uiteindelijk gekruisigd zou worden voor de zonden van anderen. Jezus werd onder de wet geboren om mensen te verlossen (Galaten 4:4-5), zodat zij de wet gaan vervullen door de vrucht van de Geest (Galaten 5:13-18). De Geest vervult hen met liefde en liefde vervult de wet (Romeinen 13:8-13). Ook hier is de sleutel de dankbaarheid die God geeft door zijn Geest.

In de derde plaats is dankbaarheid een kwaliteit van leven die onlosmakelijk met karaktervorming verbonden is. In het Nieuwe Testament is deze geestelijke vorming van fundamenteel belang. Verlangen naar het schone en goede kan inge-oefend worden. Het geweten van mensen kan gevormd worden, waardoor zij innerlijk leren ja-zeggen, met dankbaarheid als sleutel. Net zo belangrijk als deze vorming in vroegchristelijke tijden was, zo essentieel is die in deze tijd. We kunnen stellen dat de zogeheten deugdethiek uit de late oudheid, die ook de vroege christenen kenden, weer uiterst relevant is.³

We kunnen zelfs spreken van een zekere mate van urgentie als Jezus’ onderwijs in de Bergrede naar anno nu wordt vertaald. De drie verbonden, het noachitische en het Sinaitische en het Nieuwe Verbond in Jezus, treden alle drie in de tekst naar voren. Jezus wijst op Gods voorzienigheid en geduld (‘kijk naar de mussen en de lelies’, de ‘zon gaat op over rechtvaardigen en onrechtvaardigen’) en plaatst binnen die context de wet van Mozes (‘je hebt gehoord’). Dan legt hij

3 Zie N.T. Wright, (2010) en ook Paul van Tongeren, (Zoetermeer: Klement/Pelckmans, 2013³).